

ЛОЈД КРЕЈМЕР

ИСТОРИЈСКЕ ПРИПОВЕСТИ И ЗНАЧЕЊЕ НАЦИОНАЛИЗМА

Непрегледна растућа литература о национализму успешно се опире сваком уопштавању, изузев као уобичајена тема интелектуалне историје: текстови о национализму увек су црпели своје погледе и страсти из текућих културолошких контекста у којима су живели њихови аутори. Модерна објашњења национализма непогрешиво показују трагове политичких, војних и културних сукоба у свакој деценији 20. века – од раздобља националистичких супарништава пре Првог светског рата до редефиниција рода, књижевности и историје које су се појавиле у савременом пост-модернизму, постколонијализму и мултикултурализму.

Ова веза између научних текстова о национализму и модерног контекста политике и културе наговештава због чега су историјске приповести о национализму постале део историје самог национализма. Научни тумачи национализма не могу лако да се одвоје од објекта своје анализе и њихова тумачења често су толико разнолика и подељена колико и нације које описују. Овај оглед улази у расправу о национализму, описује теме које се појављују у историјској литератури и понавља кључну одлику историографије наглашавајући да се сложеност национализма и његових тумача опире свакој поједностављеној и разумљивој дефиницији. Историје национализма пружају упадљив пример за то на који начин историја идеја никада не досеже до тачке неспорног закључка и, коначно, никада не измиче политичком и културолошком контексту у коме се стварају све историјске приповести.

Попут већине истраживача национализма, ја полазим од претпоставке да је он једна од одлучујућих снага у модерној историји и да његов значај захтева брижљиву, критичку анализу. Он такође

изискује увек непотпуне дефиниције, од којих се једна може узети од немачког историчара Петера Алтера. Национализам је „и идеологија и политички покрет који сматра да је суверена национална држава пресудна, увек присутна вредност и који успева да мобилише политичку вољу народа или широких делова становништва”.¹ Према томе, националистичке идеје јесу особени облик модерног мишљења који обликује политичко деловање и културне идентитете појединаца и група. Значења национализма и националног идентитета по правилу зависе од различитих дихотомија које дефинишу нацију у појмовима њених разлика у односу на друга места или народ – то је динамички процес стварања идентитета, коме је посвећена знатна пажња у савременим студијама културе. Мој властити поглед на „опозиционе” структуре у националистичком мишљењу поклапају се са сажетим описом Питера Салинса: „Национални идентитет је друштвено конструисани и континуирани процес дефинисања ’пријатеља’ и ’непријатеља’ (...) национални идентитети не зависе од постојања било каквих лингвистичких или културних диференцијација, већ од субјективног искуства разлике.”² Стога Салинс претпоставља да нешто што се назива националним идентитетом „постоји”, али он такође инсистира на томе да је национална свест „конструисани” идентитет. Укратко, национализам не изражава или не рефлектује природну примордијалну стварност.

Претпоставка да су национализми пре историјски него природни феномени обликује највећи део научне литературе те изучавање национализма води првенствено ка историјској анализи, а не ка биологији или физичкој географији. Иако постоје безбројна историјска истраживања национализма у различитим периодима, културама и сукобима,³ моја расправа односиће се само на мали број приповести које су изнеле посебно важне теоријске тврдње о природи национализма. Не постоји, наравно, начин да се такве теорије анализирају без искључивања и уопштавања, што ћу обезбедити усредсређујући се углавном на радове о Европи и делећи обрасце историјске анализе у следеће широке категорије: (1) опис

¹ Peter Alter, *Nationalism*, London 1994², 4.

² Peter Sahllins, *Boundaries: The Making of France and Spain in the Pyrenees*, Berkeley 1989, 270–271. Види и: Stuart Hall, Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London 1996.

³ Свеобухватни преглед национализма широм света може се пронаћи у: Hugh Seton-Watson, *Nations and States: An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, Boulder 1977. Видети и: Geoff Eley, Ronald Grigor Suny, „From the Moment of Social History to the Work of Cultural Representation”, у зборнику радова који су аутори заједнички уредили под насловом *Becoming National: A Reader*, Oxford 1996, 3–37.

национализма као средишње компоненте модернизације, који је одражавао али и обликовао интелектуалну, културну, економску, друштвену и политичку транзицију од премодерне ка модерној историји; (2) став да су национализми модерни религијски покрети који су у вези са ранијим религијама, али их и замењују; (3) аргумент да је национализам лингвистичка, литерарна конструкција која зависи од нових облика комуникације, интелектуалаца и приповести; (4) опис национализма као дискурса рода и етничитета који обликује индивидуалне идентитете, али изражава и страхове везане за сексуалност, културу и уважавање и (5) аргумент да национализам може да буде подељен у категорије (добар/лош, западни/источни, политички/културни) и фазе које представљају оштре разлике у развоју модерних националних друштава.

Иако је моја властита приповест више дескриптивна него што је критичка и више се бави специфичним текстовима него историјским контекстима, ипак ћу указати на неке везе између историографије о национализму и ширих политичких и културолошких сукоба у 20. веку. Историјски радови о национализму током овог насилног столећа пружају пример за културолошку флуидност историјске стварности, као и за бесконачне покушаје да се ова стварност сведе на наративни поредак.

Национализам као модернизација

Људска бића изражавала су лојалност у односу на одређена места или традиције од почетка цивилизације, али већина историчара убедљиво тврди да је национализам јединствена творевина модерног доба. Изгледа да су друштвена модернизација и изградња нације нераздвојиви, као што то примећује Лаја Гринфелд у своме опису „нације” као „конститутивног елемента модерности” и у својој сугестији да би требало да разумемо „модерност као појаву дефинисану национализмом”.⁴ Насупрот појединим критичарима који схватају национализам као повратак на премодерне трибалне системе идентификације или понашања, већина истраживача претпоставља да су се и идеологије и праксе национализма појавиле у западној Европи током 18. века и брзо се прошириле на друга друштва током раздобља Француске и Индуријске револуције. Према томе, национализам је одражавао одређене транзицијске историјске процесе (попут промена у политичким институцијама, економским системима и идејама о религији), али је

---

⁴ Liah Greenfeld, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Cambridge, Mass. 1992, 18.

такође одлучно допринео модернизовању политичких, културних и друштвених структура које су помогле да он настане.

Овај нагласак на вези између национализма и модерности пружа утицајан оквир за питања узрочности, на која историјске приповести обично настоје да пруже одговор. У ствари, каузална објашњења национализма представљају најистакнутије поддисциплине модерног историјског знања: интелектуалног, културолошког, економског, друштвеног и политичког. Одатле, историографија о национализму изражава и структурирајуће категорије савременог историјског разумевања и сложене укрштајуће нивое људског искуства, идеја и моћи.

Идејно њорекло национализма (и модерности). Неколицина студија о национализму може да се мери са интелектуалном строгошћу класичног дела Ханса Кона – *Идеја национализма: истраживање његовог насљанка и њорекла* (1944), које дефинише национализам као „стање ума, дело свести”.⁵ Пишући у Америци као избеглица из Чехословачке под нацистичком влашћу, Кон је настојао да покаже како је „идеја” национализма могла да буде прогресивна или либерална у времену када је постала тако упадљиво повезана са фашизмом и насиљем. Као што је Кон описао, идеја национализма развила се током просветитељства као одговор на идејну и политичку кризу која је пратила десакрализацију монархије и успон индивидуализма. Просветитељски концепт слободних појединаца обезбедио је снажан идеал онима који су изазивали монархијски ауторитет, али је такође запретио да уруши основе друштвене солидарности. Док је нова дефиниција појединца као места идентитета и права „омогућила ново остварење човека и хуманог”, Кон објашњава да је њој „недостајало интегративне снаге за стварање новог симбола као средишта и оправдања друштва”. Опадање заклињања на свети ауторитет је, према томе, подстакло потрагу за „новим поретком у слободи, заснованим на аутономији појединца”. Нико није препознао важност ове потраге јасније од Русоа и он је био тај који је пронашао решење „у светом колективу личности нације”. Слободни појединци могли су да полагају заклетву нацији пре него краљу или друштвеним класама, задржавајући тиме своје место у друштвеном систему, а у исто време потврђивали су своје право на слободу. Француска револуција спровела је Русоову идеју у праксу и национализам је обезбедио „интеграциону снагу нове ере која је осванула над Француском и путем Француске над западним човечанством”.⁶

⁵ Hans Kohn, *The Idea of Nationalism: A Study in its Origins and Background*, New York 1944, 10.

⁶ *Ibid.*, 237.

Кон, дакле, описује национализам као идејни одговор на политичке, друштвене и културне проблеме интеграције и легитимације у 18-вековној транзицији у модерност. Његово виђење „идеје” национализма израсло је из најзначајније историјске заоставштине развијеног просветитељства (тврдње да „слободни појединац” чини фундаменталну категорију политике и друштва) и она се јасно разликује од ирационалних реакционарних националиста 20. века. Конова историја идеја не пружа, међутим, исцрпно друштвено објашњење за културне процесе који су идеје о „нацији” од теоретичара попут Русоа спровели у свакодневни живот људи у свим сферама модерних друштава.

Културно порекло национализма (и модерности). Културна дифузија национализма постала је кључна тема за потоње историчаре који су (под утицајем културне антропологије) желели да објасне како су идеје о нацији циркулисале у модерним друштвеним системима. Бенедикт Андерсон пружио је утицајан модел за таква истраживања својим приказом изградње модерне нације у парадигматичној књизи – *Замишљене заједнице. Размајтрања о пореклу и ширењу национализма* (1983). Док Кон анализира идеје, Андерсон наглашава развој штампе, књига и управљачке бирократије које су омогућиле милионима људи да „замисле” себе као део исте заједнице. Овај имагинативни чин поистовећивања од почетка је зависио од нових културних институција зато што се расуто становништво у овим друштвима никада не би сусрело, никада не би видело већину места у којима су његови „замисљени” сународници живели и никада ништа не би знало о милионима појединаца које је сматрало својом заједницом.

Према Андерсону, ова изванредна редефиниција идентитета проистекла је из културних преображаја који су се развили заједно са новим технологијама за ширење информација током раног модерног доба. Појава система европских држава и колонијалних царстава (Андерсон наглашава ране националне идентитете креолских функционера у Америци) створила је правне и образовне институције које су подстицале идентификацију са пространим територијама, али је за Андерсона национализам зависио пре свега од „конвергенције капитализма и штампарске технологије о фаталној разноликости људског језика”. Нове технологије рашириле су нове културне приповести у новинама и романима, који су сви „створили могућност за нови облик замишљене заједнице која је у својој основној морфологији поставила на сцену модерну нацију”.⁷

---

⁷ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London 1983, 15, 49; Eric Hobsbawm, Terrence Ranger (eds.),

Читајући приповести о својим нацијама у школи, књижевности и новинама, појединци су почели да се поистовећују са државним заједницама много већим од локалних светова у којима су живели своје свакодневне животе.

Економско порекло национализма (и модерности). Други истраживачи премашили су Андерсона наглашавајући економски преображај који је обликовао националистичке културе. Иако је економско порекло национализма уобичајена тема у марксистичкој историографији, најутицајнији новији заговорник ове интерпретације Ернест Гелнер, развија свој аргумент са јасног антимакаркистичког становишта. Опште бекство од марксизма током осамдесетих година 20. века ипак није уклонило читав марксистички поглед из истраживања национализма, а рад Ерика Хобсбома показује како такве теорије још увек могу да понуде важне увиде у сложену везу национализма са модерним економским снагама. Упркос својим теоријским разликама, и Гелнер и Хобсбом инсистирају на томе да је историја национализма уграђена у историју индустријализације и капитализма.

Гелнер транзицију из аграрног у индустријско друштво сматра темељном одликом модерне историје. Економска стварност утицала је на све аспекте модерних друштава укључујући рационализацију економских и политичких институција које владају националном државом. Надовезујући се на погледе друштвених наука након Другог светског рата, Гелнер описује национализам као неку врсту инструменталне идеологије која и олакшава и одсликава развој модерних економија. Индустријска друштва захтевају сложену поделу рада, образовану радну снагу, покретно становништво и раднике који умеју да комуницирају на великим раздаљинама. Ниједна модерна економија не може да постоји без великог броја људи који читају исти језик, следе иста правила и употребљавају исте технологије. Економска чињеница живота води Гелнера ка његовој главној теми: национализам обезбеђује интегративне структуре језика, образовања и права које стварају ефикасне модерне економије. „Корени национализма у различитим структуралним захтевима индустријског друштва заиста су веома дубоки”, тврди Гелнер у карактеристичном закључку своје теорије. Индустријска друштва могу добро да се повежу са старијим „високим културама” да би створила своје униформне националне културе (уједињујући језик мора однекуда да се појави), али Гелнер не види значајан континуитет између нове индустријске културе национализма и мит-

---

The Invention of Tradition, Cambridge 1983; John R. Gillis (ed.), *Commemorations: The Politics of National Identity*, Princeton 1994.

ских „претходно постојећих култура” које националисти сматрају својим пореклом.⁸

Хобсбом такође наглашава улогу национализма у стварању индустријске економије и транзицији од локалних ка националним економским системима. Европски национализми током „либералног раздобља” (1830–1880), на пример, помогли су да се оправда стварање националних економија и интеграција све пространијих територија и становништва у уједињене економске и политичке институције. Економска корисност национализма остала је, такође, и током каснијег раздобља европског империјализма (1880–1914) када су социјалистички покрети пружали изазов националним економијама. Иако Хобсбом сугерише да популарне политичке тежње националиста и социјалиста могу понекад да се преклапају, он примећује да националисти служе економским потребама елита када славе заједничке језичке или расне особине и игноришу разлике и сукобе унутар националних економија.⁹ Одатле је национализам за Хобсбома, као и за Гелнера, снажан политички и културни израз процеса економске модернизације који су разорили старије друштвене хијерархије, произвели нове друштвене страхове и створили нове легитимацијске идеологије.

Друштвено порекло национализма (и модерносџи). Економске промене измениле су положај различитих занимања и друштвених група, као и начин производње. Овај друштвени образац носи последице по развој национализма зато што националисти често привлаче следбенике из група које губе друштвени углед или настоје да га задобију. Према томе, потрага за изворима национализма окренула се ка друштвеној историји оних људи којима националистичке идеје изгледају најпривлачније. На пример, тема „страха због престижа” често се појављује у књизи Лаје Гринфелд – *Национализам. Пеј љуџева у модерносџи* (1992), док она настоји да објасни зашто је национализам био толико утицајан у различитим културним контекстима. Гринфелдова пише из класичне либералне перспективе која наглашава индивидуално посредовање и оспорава материјалистичке, структуралистичке или марксистичке теорије новијих истраживача, укључујући Гелнера, Андерсона и Хобсбома. Она, ипак, развија сопствено структурално објашњење национализма, усредсређујући се на осећања друштвених група несрећних због губитка свог друштвеног утицаја (на пример, племство у Француској и слободни интелектуалци у Немачкој у 18. веку), или забри-

⁸ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Ithaca 1983, 27–29, 35, 38, 48–49. Цитат на страни 35.

⁹ E. J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge 1990, 28–29, 38–41, 122.

нутих због инфериорности сопствене нације у односу на друге нације (попут руских елита или немачких интелектуалаца који су поредили своје нације са Француском и Енглеском).

„Недоследност положаја” таквих група произвела је оно што Гринфелдова назива „дубоким осећањем несигурности и страха”, које их је учинило нарочито пријемчивим за националистичке захтеве за поправљањем положаја, о чему сведочи пример немачких интелектуалаца у време Француске револуције. Дуго незадовољни својом неспособношћу да стекну признање, немачки писци и филозофи открили су да национализам пружа „практично, овоземаљско решење њихових проблема и окончава њихово отуђење (...) Од овог времена надаље, понос и самопоштовање које су они настојали да одбране били су национални понос и национално самопоштовање. Они су променили свој идентитет и постали су, страсно и неопозиво, Немци”.¹⁰ Могуће је да се ово откриће нације десило неуобичајено брзо и са неуобичајеном страшћу међу немачким интелектуалцима, али Гринфелдова напомиње да су се слични национализми *ресанџимана* појавили свуда где су друштвене промене или сукоби са страним, очигледно успешним друштвеним групама, произвели страховања везана за друштвени положај и идентитет. У овом погледу, национализам постаје модерни идеолошки израз вечног људског захтева за друштвеним препознавањем и обраћа се углавном оним људима који се осећају најмање поштованима.

Полијичко њорекло национализма (и модерносџи). Већина идејних, културних, економских и друштвених промена које су створене и проистекле из преласка у модерност спојиле су се нарочитим политичким испољавањем националне државе. Обожавање националне државе постало је прожимајућа тема Француске револуције, која наводи на размишљање због чега се расправа о политичкој историји национализма готово увек односи на утицај Француске. Револуција 1789, као што је то описала већина историчара, обележила је врхунац политичких образаца (тј. изградње државе) и идеологија (тј. народног суверенитета) који су обликовали предисторију национализма. Истовремено, Француска револуција је, ипак, обележила полазну тачку за следеће национализме који су се појавили у опозицији према француском успону. Што је можда још важније, револуција је произвела идеје и праксе које су се, на концу, прошириле у национализме широм света: дефиниције суверене нације и националног држављанства, израда устава, патриотски ритуали модерне националне државе, захтеви за општом

¹⁰ Greenfeld, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, 15–16, 153–154, 186, 250, 265, 358–359 (цитат са последње стране).

војном службом, успостављање националног образовања и ширење националне пропаганде.¹¹

Према томе, Француска револуција је створила модел за друге национализме, као и нове институције за Француску, мада је француски модел носио са собом и негативне и позитивне конотације за европске нације које су себе дефинисале у супротности са револуцијом и Наполеоном. Антифранцуска компонента нових национализама била је, наравно, истакнута у Немачкој, али је она такође обликовала политичке конструкције британског национализма. Као што наводи Линда Коли у својој књизи *Британци. Ковање нације 1707–1837* (1992), идеја британске националности развила се убрзано током ратова против француских револуционарних и Наполеонових армија. Британски национализам обезбедио је теорије и емоционално поистовећивање за мобилизацију милиона обичних људи ради подршке држави чије су политичке институције увек остале затворене и незаинтересоване за доње класе. Ипак, у новом раздобљу националног рата, британској влади, попут других влада, била је потребна активна подршка свога становништва како би осигурала сопствено преживљавање и национализам је био тај који је ове традиционално искључене људе повео у одбрану нације. „Масовно ступање у војску у Великој Британији током ратова против револуционарне и Наполеонове Француске”, објашњава Колијева, „пружило је непобитан доказ да је патриотизам (...) превазилазио поделе између друштвених класа”.¹² Сва (мушка) лица која су учествовала у борби против националног непријатеља постала су део нације и одатле стекла права националног грађанства и представљања у слици која је поткрепљивала „замишљену заједницу” британске нације. Политички захтеви Француске револуције и политички захтеви оних који су се борили против ње произвели су, према томе, модерне политичке концепте грађанства и националности. Ипак, ова модерна политичка култура национализма и снажне националне институције такође су много своје емоционалне снаге црпели из премодерних, чак древних културних и религијских ритуала.

Национализам као религија

Порекло већине нација прекривено је велом таме, или симболишу полумитске фигуре, али и тама и митови нуде национали-

¹¹ Типичан сажетак о утицају Француске револуције на национализам пружа: Carlton J. H. Hayes, „The Rise of Nationalism”, у својој књизи из 1926: *Essays on Nationalism*, New York 1966, 46–48.

¹² Linda Colley, *Britons: Forging the Nation, 1707–1837*, New Haven 1992, 319.

стима средства да нацију описују као предмет поштовања. Према томе, мистерије нације налик су на религијске мистерије, као што су историчари често примећивали у својим описима структуралних сличности између национализма и религија. Ернест Ренан, пишући непосредно након што је у француско-пруском рату Француска изгубила Алзас и Лорену коју су присвојили Немци, био је међу првима који је нагласио да све нације зависе од митова о пореклу и да се ти митови развијају зато што је рана историја нација или непозната или је заборављена. Овај процес заборављања проблематичног, бруталног аспекта порекла нације омогућава слављење врлина хероја-утемељитеља и производњу тајанственог осећања солидарности које уједињава народ у „осећању жртвовања које је неко учинио у прошлости и оног које је неко спреман да учини у будућности”. Одатле сва националистичка веровања величају спремност појединца да се жртвује због вишег разлога и да потврди нацију у ритуалима колективног мишљења. „Постојање нације је (...) дневни плебисцит”, објаснио је Ренан, „као што је и постојање појединца трајна потврда живота”.¹³ Одатле људи одлучују да припадају својим нацијама као што одлучују да живе или да потврде своја најдубља уверења, и слобода избора националности треба да се поштује (на пример у Алзасу), као и слобода избора свих других идеја или дела.

Иако је Ренан приврженост нацији сматрао јавном потврдом уверења, он није понудио много објашњења због чега би људи изабрали да потврде своје животе и уверења посредством национализма. Стога је стварање овог уверења и његово спровођење у дела много детаљније анализирано након Првог светског рата у делима Карлтона Хејза, америчког историчара који је настојао да објасни жртве Великог рата и снагу патриотских идеологија тако што је дефинисао национализам као религију модерности. Полазећи од претпоставке да сви људи имају потребу да верују у нешто што се налази изван њих самих, Хејз је тврдио да су просветитељска наука и рационалност ослабиле веру у традиционално хришћанство а да нису измениле потребу или жељу људи да верују у трансцендентну стварност. Наука може да понуди умирујуће истине за елитне интелектуалце, али она никада не би могла да задовољи „религијски осећај” модерних људи који већином почињу да прихватају „нацију” као замену или додатак за традиционалну религију током и након раздобља Француске револуције. Попут других богова, ова нова трансцендентна снага посто-

---

¹³ Ernest Renan, „What is a Nation?” [1882] објављено у: Homi K. Bhabha (ed.), *Nation and Narration*, New York 1990, 11, 19.

јала је пре но што су људи рођени и наставља да постоји и након њихове смрти, ступа у све сфере живота, даје смисао и вредност индивидуалном искуству и захтева и поштовање и жртве. „Путем свог властитог националног божанства, модерни религијски националиста свестан је зависности”, објашњавао је Хејз. „Он осећа потребу за његовом снажном помоћи. У Њему препознаје извор сопственог савршенства и среће. Њему, у стриктно религијском смислу, он подређују себе.”¹⁴

Одатле су модерне нације задобиле моћ коју је Хејз поредио са моћима Католичке цркве у средњем веку. Поврх свега, модерна национална држава обезбедила је „колективну веру, веру у своју мисију и судбину, веру у невиђене ствари, веру која ће да помера планине. Национализам је сентименталан, осећајан и надањујући”.¹⁵ Најснажнији израз ове нове „религије” појавио се код милиона људи који су били спремни да умру за своју нацију током ратних времена, али се нормалнија потврда вере могла пронаћи у свакодневним животима њених верника. Национализми су, према томе, присвојили религијске традиције развијајући своје свете симболе (заставе), свете текстове (устава, декларације независности), свете фигуре („очеви оснивачи”, врли хероји), зле фигуре (издајници или јеретички рушиоци), света места (национални споменици, гробља), јавне ритуале (национални празници и свечаности), осећање мисије (одговорност за ширење националних идеала), мобилишуће крсташке ратове (сукоби са онима који се супротстављају националној мисији) и осећање жртве (крв оних који су умрли спаса је нацију те она може да живи).¹⁶

Можда ова последња тема – они који жртвују своје животе у ратовима јесу спасиоци нације – повезује национализам на најдубљем емоционалном нивоу са древним религијским темама. Национализам даје значење смрти и помаже смиревању страха од људске смртности зато што нација наставља да живи и након смрти сваког појединца; сваки живот и свака смрт повезани су са вишим националним духом или стварношћу која делује као да обећава бесконачно будуће постојање. Иако су други теоретичари довели у питање Хејзов поглед на „религијско осећање” у људским бићима или његов приказ континуитета између средњовековне цркве и модерне националне државе, његово истицање религијских, емоционалних тенденција у национализму често се изнова појављивало

---

¹⁴ Hayes, „Nationalism as a Religion”, у: *Essays on Nationalism*, 104–105; О његовом разматрању „религиозног осећања” и просветитељства види: *Ibid.*, 95–100.

¹⁵ *Ibid.*, 106.

¹⁶ *Ibid.*, 104–117.

у студијама које су уследиле. Хејз је прихватао да национализам није увек замењивао религију. Заправо, он је указивао на то да је нова вера често стицала чак и већу привлачност ако је могла да се уједини са традиционалним религијским ритуалима и веровањима.¹⁷ Ипак, у сваком случају, националистичко веровање захтева језик, књижевност и групу тумача који поткрепљују националну приповест као што теолози или свештеници поткрепљују теолошку приповест. Другим речима, национализам је религија која се ослања на језик и приповести интелектуалних елита.

Национализам као језичка и књижевна конституција

Историчари су увек увиђали да успех националистичких идеја зависи од њиховог широког распрострањања у модерним друштвима, али су системи комуникације и приповести које промовишу националистичке идентитете постали све значајнији у истраживању национализма од педесетих година 20. века. Социолог Карл В. Дојч први је помогао да се пажња науке усредреди на ову тему у свом утицајном делу *Национализам и друштвена комуникација* (1953), које је успех националистичких идеја приписало снази модерних комуникација. „Чланство у људској заједници суштински се састоји од широке комплементарности друштвене комуникације”, тврдио је у своме објашњењу културне дифузије национализма. „Она се састоји у способности делотворније комуникације, и о ширем скупу предмета, са члановима једне веће групе него што су то странци.”¹⁸ Према томе, за Дојча и за друге теоретичаре комуникација модерне националне идентитете обликовали су модерни системи комуникација који су ширили идеје и интересе елита дуж пространих територија и на велики део становништва.¹⁹

Ово истицање утицаја комуникација недавно се појавило у делу Бенедикта Андерсона које, као што је већ поменуто, наглашава улогу штампе и романа у стварању оних „замисљених заједница” које су постале модерне нације. Иако је Андерсон заинтересованији за емоционалне аспекте културних идентитета него за детаљан емпиријски приказ система комуникације, он такође претпоставља да комуникативни процеси стварају културни контекст у коме могу да се развију национализми. „Заједнице се не разликују по

¹⁷ Ibid., 119–123. Видети и: Salo Wittmayer Baron, *Modern Nationalism and Religion*, New York 1947; Conor Cruise O’Brien, *God Land: Reflections on Religion and Nationalism*, Cambridge, Mass. 1988; William R. Hutchison, Hartmut Lehmann (eds.), *Many are Chosen: Divine Election and Western Nationalism*, Minneapolis 1994.

¹⁸ Karl W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*, New York 1953, 1966², 71. Цитат је из првог издања.

¹⁹ О Дојчовом разматрању улоге елита види: Ibid., 75–78.

својој лажности или истинитости”, објашњава Андерсон, „већ према начину на који су замишљене”.²⁰ Замишљање нација поприма многе облике, укључујући приповести националних приповедача, приче у националној штампи, мапе које ученици уче у школама и узајамно дејство између колонијалних влада и њихових потчињених становника. Без обзира на то колико могу да се разликују, ове националистичке приповести, ипак, носе утицај интелектуалаца. Андерсон сматра да појава интелектуалне класе претходи појави националистичких идеологија у сваком друштву које развија националистичке идентитете, али ова класа делује нарочито истакнуто у појави новијих национализма изван Европе. Пишући након покрета деколонизације који је уследио после Другог светског рата, Андерсон тврди да је „у раније незабележеној размери, кључни рани заговорник колонијалног национализма била усамљена билингвална интелигенција, вез веза са крупном локалном буржоазијом”.²¹

Андерсонов приказ националисте-интелектуалаца у целини показује далеко више симпатије за интелигенцију него што се може пронаћи у опису сличних група Елија Кедурија у његовој књизи *Национализам* (1960, 4. издање 1993). Антиколонијални покрети након Другог светског рата утицали су и на Кедурија, али за разлику од Андерсона, он је национализам осудио као дискурс разочараних, фрустрираних интелектуалаца који су углавном понављали филозофске грешке које су немачки теоретичари из времена романтизма начинили током Француске револуције. Рани Кедуријеви националисти (на пример Фихте) тврдили су да су национални језици суштина људског идентитета и да појединци своју снагу могу на најбољи начин да потврде у животу нације. Према Кедурију, овај филозофски национализам имао је поражавајуће последице по Немце и сваку другу националну заједницу која је прихватила језичку дефиницију нације. „Ако језик постане критеријум државе”, тврди Кедури у својој критици националистичких интелектуалаца, „јасноћа, суштинска за такав појам (тј. политичко стање) бива замућена измаглицом књижевних и академских спекулација и отворен је пут сумњивим потраживањима и двосмисленим ситуацијама. То је неизбежан исход такве теорије као што је национализам, осмишљене од стране књижевника који никада нису употребљавали силу”.²² Кедури, према томе, кривицу за опа-

---

²⁰ Anderson, *Imagined Communities*, 15.

²¹ *Ibid.*, 127.

²² Elie Kedourie, *Nationalism*, London 1960; Oxford 1993⁴, 42, 65; Цитат је из 4. издања. О осталим кључним темама ове аргументације видети: *Ibid.*, 23, 35–40, 58–59, 62–63.

ности национализма приписује интелектуалцима. Одбијајући јасну, практичну анализу политика које одликују политички језик и политика успешних националних држава, немачки интелектуалци су произвели непопустљиво језичко схватање нације које је водило ка фанатизму, насиљу и смрти.²³

Кедуријева осуда интелектуалног национализма раздваја, према томе, двосмислене филозофске и књижевне приповести од јаснијих, прагматичних приповести нормалне политике, али ову разлику не прихватају постструктуралистички прикази национализма. Представљен најизразитије у књизи коју је уредио Хоми Баба – *Нација и њено историјско наслеђе* (1990), овај литерарни приступ национализму такође истиче важност комуникације, језика и писаца у конструкцији национализма, али ипак напомиње да су националистичке приповести упоредиве са већином других дискурса о свету. Попут политике, књижевности, религије и сваке друге културне праксе, значење „нације” конструише се посредством наративних процеса који наликују наративним конструкцијама романа, филмова и историјских књига и у себе их укључују. Баба и његови коаутори (који пишу на трагу постструктуралистичке теорије) сматрају да је нација текст, умногоме као што то предлаже Андерсон у својој расправи о „замишљеним заједницама”. Баба, ипак, превазилази Андерсона, наглашавајући да приповедачи овог текста морају да се боре са противречностима и туђим додацима који не могу никада у потпуности да се сместе унутар главне приповести која захтева да се конструише потпуно кохерентна нација. Текст о „нацији”, попут свих других текстова, почива на непотврђеним изворима или претпоставкама, сузбија теме, идеје или људе који би довели у питање његове тврдње, утиче на „друге” и прима утицаје „других” (традиција, аутсајдера, критичара) који се никада у целини не могу избрисати и остаје „увек већ” ситуиран у контексту односа који искључује чист идентитет или апсолутно порекло.

Према томе, модерне нације створене су путем огромних процеса „писања” који никада не могу у потпуности да превазиђу своје сопствене унутрашње напетости. Као што описује Баба, „постоји нарочита амбивалентност која не избива из идеје нације, из језика оних који је пишу и из живота оних који је живе”.²⁴ Одатле је историја национализма историја сукоба између конкурентских приповести које теже да дефинишу друштвену заједницу. Још

²³ Ibid., 77–85.

²⁴ Homi K. Bhabha, „Introduction: Narrating the Nation”, у: Bhabha (ed.), *Nation and Narration*, 1. Упоредити са мојим критичким есејом: „Nations as Texts: Literary Theory and the History of Nationalism”, *The Maryland Historian*, 24 (1993), 71–82.

одређеније, то је историја борбе између оних који захтевају потпуно кохерентну приповест о постојању заједнице и оних чије присуство, идеје, боја или култура подривају могућност такве кохерентности. Нације и национализми, у овом погледу, изнова се суочавају са дијалектичком борбом између захтева за кохеренцијом или јединством и неизбежне фрустрације тим захтевом услед промене или сложености разлике (захтев и фрустрација појављују се тада и у историји писања). Не би било значења у трагању за јединством унутар нације или против других нација ако не би постојала разлика – национализам зависи од разлике. Стога присуство „другог” подстиче и жељу за потпуно кохерентном нацијом/приповешћу, и чини немогућим да ова тотализујућа жеља буде испуњена. Укратко, постструктуралистички приказ национализма истиче амбивалентан однос између много жељеног кохерентног или чистог националног идентитета и „другог” који ову кохеренцију чини немогућом. Нација, како је дефинише Баба, „изнутра је обележена културном разликом и разноликим историјама конкурентских народа”, тако да се увек проналази „културна ограниченост – унутар нације”.²⁵

Према томе, новије расправе о књижевној и језичкој конструкцији национализма помериле су се ка „мултикултурном” опису нација који се усредсређује на конкурентске језике и приповести унутар друштва, пре него на јединство комуникација или на јединство „замишљених заједница”. Мада су интелектуалци остали важни у овим новијим историјама национализма, на њих се чешће гледа као на лица која су покушала (али нису успела) да избришу разлике које су им омогућиле да конструишу своје приповести и своје културне заједнице. Овај двосмислени, неизбежни однос према разлици „попут духа обилази” национализме у сваком делу света, посебно када је „други” најжешће осуђен. Примера ради, интелектуалци у Азији теже да раздвоје своје културе од Запада али, као што примећује Парта Чатерци, њихове антиколонијалне или постколонијалне приповести настављају да се дефинишу у односу на свеprisутност западњачког „другог”. Сасвим сигурно, азијски интелектуалци желе да модернизују своје нације а да просто не следе западне претходнике. Ипак, њихове организационе категорије анализе почивају на западној традицији, од које они желе да прогласе независност. Захтеви за независношћу и сами су повезани са западним, просветитељским појмовима

---

²⁵ Homi K. Bhabha, „DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation”, у: Bhabha (ed.), *Nation and Narration*, 299. Видети и: *The Location of Culture*, London 1994.

прогреса, тако да дефиниције „нове нације”, попут индијске, нужно зависе и од постојања и од брисања „другога” које никада не нестаје. Одатле азијски национализам остаје делимично „деривативни дискурс” за Чатерџија, зато што „чак и ако је пружио изазов колонијалном захтеву за политичком доминацијом, он је прихватио и саме идејне претпоставке *модерности* на којој је била заснована колонијална доминација”.²⁶

Упркос значајним разликама у односу на друге истраживаче национализма, Чатерџи и Баба проширују настојања Кедурија и Андерсона постављајући тежиште на интелектуалце и приповести које траже стварање националног идентитета или јединства. Ипак, кључна тема више новијих теоријских приказа напомиње да жеља за уједињеним нацијама никада не може у потпуности да се оствари, делимично зато што постојање „другога” остаје неопходно за концептуализацију нације, а делом због тога што је јединство у било којој заједници оспорено присуством различитих приповести о стварности, различитих културних традиција и различитих сексуалних и етничких идентитета. Стога не изненађује да се анализа националистичких аспирација ка тотализујућим приповестима сада окренула ка политичким, друштвеним и културним праксама које су подариле родно и етничко значење модерним националним идентитетима.

Национализам као дискурс рода, сексуалности и етничности

Савремена истраживања рода и сексуалности навела су историчаре да схвате да прикривене или отворене претпоставке о сексуалном идентитету обликују јавне сфере политике и културе, као и приватније сфере породице и васпитања деце. Анализиран са становишта језичких појмова и пракси родних или сексуалних идентитета, национализам може да се схвати као снажан идеолошки израз, али и као прилог модерних дефиниција „мушког/женског” или „нормалног/ненормалног” понашања. Ове дуго занемарене сексуалне димензије националистичких идеја представљају тему за *Национализам и сексуалност: Углед и абнормална сексуалност у модерној Европи* (1985) Џорџа Моса, књигу која је помогла отварању новог концептуалног оквира за истраживање идеолошких конструкција национализма и његових последица.

²⁶ Partha Chatterjee, *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse?*, London 1986, 30, 37–38. Видети и: *The Nation and Its Fragments: Studies in Colonial and Post-Colonial Histories*, Princeton 1993; Peter Hulme, Francis Barker (eds.), *Colonial Discourse/Post-Colonial Theory*, Manchester 1994.

Мос тврди да се појава европских националиста током раног 19. века временски подудара са појавом нових идеја о исправном друштвеном понашању – нарочито са буржоаским наглашавањем контроле сексуалних страсти и браку као једино поштованом, нормалном сексуалном односу. У овом новом друштвеном свету, објашњава Мос, национализам је постао савезник „поштовања” који је усмеравао младалачке страсти у „љубав према нацији”, повезујући сексуалне идентитете са националним идентитетима и ширећи „поштовање на све класе становништва”.²⁷ Нове идеологије могле су да се преклапају на различитим нивоима зато што су и углед и нација створили јасне разлике између инсајдера и аутсајдера, или између нормалног и абнормалног. Национални инсајдери били су поистовећени са нормалном сексуалношћу и са придевима попут „мужеван” или „вирилан”, док су аутсајдери повезивани са абнормалним сексуалним понашањем и „женским” страстима и слабостима. Националисти су дефинисали добре жене као и добре мушкарце тврдећи да жене отеловљавају врлину (углед) нације и да мужевни националисти морају да бране светачку част својих жена. „Динамика модерног национализма била је изграђена на идеалу мушкости”, бележи Мос у једном опису родне нације. „Национализам је унапредио и женски идеал, али је он био у великој мери пасиван, симболишући непроменљиве снаге које одсликава нација (на пример Маријана за Французе, Германија за Немце).”²⁸

Ипак, позитивне сексуалне представе доброг националисте су (као и увек) почивале и на представама претећег „другог” који прелази „нормалне” границе сексуалног понашања и „поштоване” родне идентитете. Према томе, за пристojне људе у свим друштвеним класама „ружна противслика нервозног, нестабилног хомосексуалца и мастурбатора (...) постала је важан симбол претње за национализам и углед”.²⁹ Иако Мос примећује да је „мушка веза” добрих војника и националиста могла да подстакне хомоеротске склоности, националисти су веровали да овај нарочити израз љубави и лојалности између мушкараца нема везе са еротизмом зато што је био усмерен ка заједничкој љубави према нацији. Увек су „други” били ти који су били склони сексуалној искварености, чиме би се могло објаснити због чега сексуални страхови могу лако да се повежу са расизмом: оне групе које су биле описане као претња по расну суштину европских нација (на пример Африканци, Јевреји) биле су описане и као сексуална претња за националне

---

²⁷ George Mosse, *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe* New York 1985, 9.

²⁸ *Ibid.*, 64.

²⁹ *Ibid.*, 31.

врлине (склоност према сексуалној слободи или хомосексуалности, на пример).³⁰ Укратко, емоционална тежња за „чистим” нацијама постала је, практично, нераздвојива од емоционалне тежње за чистим сексом, друштвеним угледом и оним што бисмо данас могли да назовемо „породичним вредностима”.

Мосов приказ веза између националних и сексуалних идентитета проширен је у зборнику есеја *Национализми и сексуалности* (1992), који је уредило четворо теоретичара књижевности: Ендрју Паркер, Мери Русо, Дорис Самер и Патриша Јегер. Као што приређивачи објашњавају у своме уводу, савремена истраживања национализма и сексуалности теже прихватању претпоставке да се културна значења таквих идентитета развијају у динамичкој, „релационој” интеракцији разлика. „На исти начин као што мушкарац и жена себе узајамно дефинишу (мада никада симетрично), национални идентитет није одређен на темељу својих унутрашњих особина, већ као функција онога што он (вероватно) није.”³¹ Овај нагласак на конструкцији идентитета путем дефиниција разлика појављује се у књизи *Национализми и сексуалности* али постаје нарочито значајан у расправама о националистичким страховима у вези са хомосексуалношћу. Ли Еделман проналази такве страхове, на пример, у начинима на које су Американци повезивали хомосексуалност са страховима од комунистичке субверзије током Хладног рата. Заиста, аутор једног чланка у магазину *Лажф* дефинисао је националистичку стрепњу једном од најпознатијих метафора тога раздобља: „Да ли хомосексуалци, попут комуниста, намеравају да нас покопају?” Претпостављајући да одговор на ово питање позива на агресивну акцију, америчке вође у кампањи против комунизма настојали су да утврде хомосексуалце у влади због „распрострањене перцепције хомосексуалности као страног загађивања”.³²

Овакви аргументи о утицају сексуалних категорија на модерне национализме пружају нове начине за анализу емоционалне жестине која је побуђена у „одбрани нације”. Одбрана националистичког идентитета такође значи одбрану сексуалног идентитета од претњи других, што су Американци видели у реакцијама на предлоге да жене и хомосексуалци треба да имају иста права и дужности у војсци. Иако се заговорници традиционалног искључивања позивају на „природу” како би поткрепили своје погледе,

³⁰ Ibid., 80, 134, 138, 147, 151.

³¹ Andrew Parker, Mary Russo, Doris Sommer, Patricia Yaeger, „Introduction”, у: Parker, et al. (eds.), *Nationalisms and Sexualities*, New York 1992, 5.

³² Lee Edelman, „Tearrooms and Sympathy, or, The Epistemology of the Water Closet”, у: Ibid., 268–269. Видети и: Anne McClintock, *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*, New York 1995, нарочито 352–389.

стална тема у новијим истраживањима и националних и сексуалних идентитета наглашава да су сви идентитети историјски конструисани – антиесенцијалистичка перспектива која се такође појављује и у већини приказа етничких идентитета.

Савремени истраживачи етничких национализама обично одбијају тврдње националиста који кажу да они представљају древне расне, религијске и језичке заједнице. У ствари, као што примећују критички аналитичари, такве тврдње неизбежно зависе од модерних приповести. Оживљавање етничких национализама последњих деценија ипак је вратило етницитет у расправу, те Ентони Смит, на пример, сматра етничке захтеве и настављање модерних национализама средишњом темом анализе. Жалећи се да већина приступа национализму исувише претпоставља раскид између премодерних и модерних облика колективног идентитета, Смит тврди да су национални идентитети укореењени у „трајној основи етничких веза и осећања” те да „етницитет обликује елемент културе и друштвене структуре који опстаје током времена”. Модерне нације, по Смитовом схватању, развијају се из „заједница богате културе” које задржавају „осећања, веровања и митове о етничком пореклу и везама” који сви доприносе националистичким културним покретима и аспирацијама ка независним националним државама.³³

Према Смиту, одбрана етничких заједница наставља се након стицања независности зато што нове националне државе, попут њихових колонијалних или премодерних претходника, неизбежно стварају „рупу” између државе и њеног „народа”. Тежња за подударношћу између „државе” и „нације” остаје незадовољена, потхрањујући нове облике етничког национализма међу интелектуалцима и другим друштвеним групама које себе сматрају искљученима из достојанства и положаја које желе да им обезбеди национална држава. Иако интелектуалци национализам често сматрају начином за измирење потребе за модернизацијом (наука) и потребе за заштитом националних култура (традиција), они коначно откривају да пројекат модернизације занемарује велики део „народа” за који држава тврди да га представља. Одатле етнички национализам за Смита израста из претходно постојеће културне основе, али древна култура поприма нове облике међу интелектуалцима који тврде да говоре у име етничких заједница које нису препознате чак ни у њиховим сопственим државама.³⁴

³³ Anthony D. Smith, *Theories of Nationalism*, New York 1983, xxxi–xxxii; Видети и радове истог аутора: *The Ethnic Revival*, Cambridge 1981; *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford 1986; *National Identity*, London 1991.

³⁴ Smith, *Theories of Nationalism*, xxxvi, 231–254.

Смитово разматрање етницитета не испитује сексуалне идентитете који заокупљају Моса и друге млађе историчаре, али оно дели њихово интересовање за културно представљање национализма и њихов отпор према познатом, категоричком разликовању између „добрих национализма“ (западних) и „лоших национализма“ (источних). Насупрот Смиту и Мосу, већина аутора ипак приповеда историју национализма са дихотомијама које разврставају, хвале и осуђују културе које описују.

Национализми као категорије историјске анализе

Националисти редовно описују своје нације наглашавајући како се оне разликују од других, те би се историја национализма на једном нивоу могла описати као историја интелектуалних дихотомија (ја/други) које стварају хијерархију вредности. У овом погледу, велики део историјске литературе о национализму понавља интелектуалне тенденције националистичких култура зато што такође разврстава културе у појмовима историјских разлика и супротстављених образаца „доброг“ и „лошег“ развоја. Дихотомна структура у историографији о национализму појављивала се током 20. века почевши са разликовањем Фридриха Мајнекеа између „културних нација“ и „политичких нација“ у делу *Космополизам и национална држава* (1907). Како је Мајнеке дефинисао разлику, културне нације биле су „првенствено засноване на извесном заједничком искуству културног наслеђа“, док су политичке нације „првенствено засноване на уједињујућој снази заједничке политичке историје и владавине”.³⁵ Ова разлика односила се, наравно, на супротне историје Немачке (културна нација), Француске и Енглеске (политичке нације) и дала је Мајнекеу појмовна средства да потврди филозофска и културна достигнућа Немачке.

Иако су се Мајнекеове категорије често изнова појављивале у другим историјама нација и национализма, потоња еволуција немачког национализма и нацизам учинили су већину историчара далеко критичнијима у односу на „културни национализам” коме се он дивио. Заиста, идеологије и акције фашистичких национализма током тридесетих и четрдесетих година 20. века често су тумачени као коначни застрашујући израз опасног „источног” национализма који слави културу, расу и ирационалност насупрот политичке демократије, грађанских права и рационалности „западних” национализма. Ханс Кон је пружио класичан приказ ових

---

³⁵ Friedrich Meinecke, *Cosmopolitanism and the National State*, Princeton 1970, 10.

разлика током Другог светског рата, али његове дихотомије помогле су да се обликује значење национализма све до наших дана. „Док је западни национализам, у своме изворишту, био повезан са појмовима индивидуалне слободе и рационалног космополитизма током 18. века”, тврдио је Кон, „задоцнели национализам у средњој и источној Европи и Азији лако је нагињао супротном развоју”. Овај „задоцнели национализам”, на местима као што је Немачка, прекинуо је са традицијама западног просветитељства и претворио се у разорну романтичну чежњу за „мистичким уједињењем на темељу ирационалног, прецивизацијског појма народа”.³⁶

Други писци су проширили Коново схватање о разликама између „запада” и „истока” усредсређујући се више на политичке или друштвене системе и своје организационе разлике нису увек чинили тако јасним као што је урадио Кон. Ипак, суштинска опозиција (запад/исток) остаје утицајна парадигма за ауторе чија би их истраживања, иначе, одвела далеко иза схватања и метода Конове генерације. Велики део привлачности ове дихотомије потиче од чињенице да су се друштва у западној Европи *развила* на начин који их је учинио различитим од других друштава на истоку. Ни Енглеска ни Француска, на пример, нису се бориле за успостављање националне државе. Каснији источни национализми, као што је приметио Џон Пламенац, суочили су се са изазовом стварања нових држава или потврђивања постојања различитих високих култура – култура које нису могле да избегну упоређивање са западним националним државама и културама које су им претходиле (Словени представљају пример за овај сложени процес).³⁷ Мада су рани „рисорђименто” национализми још увек могли да граде своје захтеве за новим политичким односима на ономе што Питер Алтер описује као космополитско, „либерално” наслеђе Француске револуције, доцније је већина средњоевропских националиста прихватила „интегрални” национализам који је дефинисао „једну нацију као апсолут”, заговарала надмоћност одређених култура и раса и описала однос између култура или раса Дарвиновим језиком бесконачне борбе.³⁸

Сличне категоријалне разлике обликују бројне новије приказе европских национализма, укључујући темељна, подстицајна дела Роџерса Брубејкера – *Грађанство и националности у Француској и Немачкој* (1992) и Лаје Гринфелд (чији су аргументи разматрани у контексту теорија „модернизације”). Брубејкер користи

³⁶ Kohn, *The Idea of Nationalism*, 330, 351.

³⁷ John Plamenatz, „Two Types of Nationalism”, у: Eugene Kamenka (ed.), *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea*, New York 1976, 27, 29–31.

³⁸ Alter, *Nationalism*, 19–23, 26–27. Цитат са стране 26.

историју како би објаснио зашто је увек било лакше постати грађанин Француске него Немачке – значајна културна разлика коју он приписује супротстављеним концептима „националности”. Према Брубејкеру, Француска се надовезивала на заоставштину 1789. како би нацију и права грађана дефинисала терминима верности универзалним политичким вредностима и боравком или рођењем на територији Француске, док је Немачка своју нацију и грађанство увек дефинисала као „заједницу порекла”. Француски национализам био је, према томе, увек „асимилациони” и укључивао је оне који прихватају француске политичке и културне идеале. Немачки национализам наглашавао је етницитет и стога је остао суштински затворен према другима. Сасвим сигурно, као што истиче Стивен Винсент у расправи о француско-немачкој дихотомији, „универзализам” француског национализма често је искључивао одређене друштвене групе и бранио је своје захтеве пре посредством силе него интелектуалним аргументима (на пример, револуционарни рат у Европи, империјализам ван Европе).³⁹ Ипак, за Брубејкера, Винсента и многе друге разлика између француског и немачког, западног и источног национализма остаје најкориснији аналитички систем за категоризацију историје национализма – чак и када су истраживачи посвећени савременим сукобима у Босни, Индији или на Средњем Истоку.

Најсвеобухватније поновно формулисање ових трајних категоријалних дихотомија може се пронаћи код Лаје Гринфелд – *Национализам. Пеј њуџева у модерноси*. Ово изазовно дело укључује изванредно богатство информација и теорија о национализму у Енглеској, Француској, Русији, Немачкој и САД, али његове структуралне претпоставке понављају, у суштини, опозиције између Запада и Истока које су обликовале толико мноштво књига о национализму од четрдесетих година 20. века наовамо. Према схватању Гринфелдове, национализам се прво појавио као потврда индивидуалног достојанства, слободе, рационалности и политичке равноправности у Енглеској у 16. и 17. веку. Овај рани енглески национализам био је „добри” национализам зато што је наглашавао грађанску и политичку одговорност, препознао вредности индивидуалне слободе и изградио своје политичке теорије на чврстој основи практичног искуства. Истоветна врста конструктивног национализма убрзо се изнова појавила у Америци, где је стално

---

³⁹ Rogers Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Cambridge, Mass. 1992, 1, 14, 72, 111–113, 115, 119, 177–178; K. Steven Vincent, „National Consciousness, Nationalism, and Exclusion: Reflections on the French Case”, *Historical Reflections/Reflexions historiques*, 19 (1993), 433–449.

еволуирала у све демократскијем правцу (изузев робовласничког југа) током 18. и 19. века.

У међувремену, Французи су развили своју сопствену националистичку идеологију, наглашавајући рационалност и слободу, али су, нажалост, поклонили више вере него Енглези апстрактним схватањима разума и државе. Насупрот томе, руски националисти доказивали су свој национални идентитет појмовима „крви и тла” или „духа”, одбацујући тиме разум и славећи више „мистерију” народа него слободу појединца. Иако је овај руски ирационализам био довољно штетан, пуна опасност од антизападних националиста коначно се појавила у одбацивању рационалних, демократских, индивидуалистичких идеала од стране немачког романтизма. „Романтичари”, објашњава Гринфелдова, „нису имали разумевања и укуса за слободу појединца, тј. за личну независност и слободу од принуде и произвољне владавине”.⁴⁰ Према томе, немачки интелектуалци поимали су своју нацију као вишу стварност филозофије и језика која се сама испољава у немачкој *раси*, утицајној теми која ће обликовати немачки национализам од раних романтичких песника до геноцидне политике нацизма. „Немачка је била спремна за Холокауст од тренутка када је настао немачки национални идентитет”, пише Гринфелдова у потпуној осуди немачке националистичке културе коју окривљује и за марксизам и за Хитлера.⁴¹

Књига Гринфелдове измирује, стога, старе и нове аргументе како би поново потврдила аналитичке категорије већине западних дела о историји национализма. Враћајући се појмовном оквиру својих претходника, она прави потпуну разлику између западних и источних националиста и отворено брани надмоћност англо-америчких, грађанско-индивидуалистичких националиста у односу на опасности немачко-руских, етничко-колективистичких националиста. Брутална историја „источних” националиста пружа убедљиво сведочанство за дихотомије Гринфелдове, али се њене теме такође прилагођавају представама које „западни” националисти имају о себи, оне занемарују бруталност „западних” националних држава (она, на пример, не разматра расистичко уништавање америчких домородаца) и показују како ужаси нацизма и стаљинизма из четрдесетих година не дају мира историји национализма у деведесетим годинама 20. века. Под снажним утицајем овог неизбежног историјског контекста, Гринфелдова описује зна-

---

⁴⁰ Greenfeld, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, 348–349. О другим национализмима видети: 31, 79, 86, 167–168, 256, 261, 409, 420, 449, 476, 484.

⁴¹ *Ibid.*, 384, 387–395.

чење модерног национализма унутар поларитета и супротстављених категорија најистакнутијих политичких и војних сукоба 20. века.

Будућности национализма и његових тумача

Наговестио сам мисао да историографија о национализму искључује дефинитивне закључке као што умногоме и сам национализам измиче коначним приповестима. Стога је, из моје перспективе, немогуће издвојити једну теорију или приповест о национализму и утврдити њену потпуну надмоћност у односу на све друге, мада сматрам да се најиновативнији нови радови појављују у културним историјама националистичких идеја. Свака теорија коју сам укратко изложио нуди увиде које ће будући историчари национализма морати да уваже приликом конструисања нових приказа националистичке идеологије или акције. У ствари, тек неколицина историчара моћи ће да превазиђе експланаторне категорије које су већ биле коришћене у описивању прожимајућег утицаја национализма у модерној светској историји.

И поред свега тога, можемо да очекујемо да се појаве нове теорије, делимично стога што национализам показује мало знакова нестајања, делом зато што ће еволуција националистичких институција и идеја усмерити пажњу ка новим проблемима, а делом и зато што је динамичка историја културе везана за производње нових појмовних перспектива за описивање онога што смо видели раније. На пример, последњих година нове теорије о роду, сексуалности, књижевним приповестима и културној конструкцији идентитета помогле су историчарима да редефинишу значење и утицај национализма. Шта год да се каже о истраживању национализма, оно је увек било поље у коме су политички и културни контексти тумача имали нарочито видљив утицај на теме дискурса. Овај историјски образац сигурно ће се наставити у будућности, те ће променљиви контексти неизбежно помоћи обликовању нових приповести о нацијама и национализмима. (Наравно, никада не постоји један контекст који објашњава историјске текстове, као што никада не постоји ни један национализам или један једини утицај на било који посебни национализам.)

Културна конструкција науке, попут културне конструкције национализма, јесте динамичан процес који зависи од односа идентитета и разлике, под утицајем је економских снага и идеја и производи нова тумачења или нове правце као што национализми стварају нове државе. Историјска анализа национализма остаје, према томе, исто толико временски неодређена колико и савреме-

на еволуирајућа историја нација. Такође је истина да се расправе међу теоретичарима национализма настављају и изнова враћају попут спорова међу нацијама, премда сукоби научника ретко имају исте смртоносне последице. Али ко може да предскаже научне и националистичке сукобе и њихове последице у следећем веку?*

Превео с енглеског
Михаел Антиоловић

---

* Извор: Lloyd Kramer, „Historical Narratives and the Meaning of Nationalism”, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 58, No. 3 (1997), pp. 525–545.